

Blauwdruk voor de blauwe kiekendief

Inhoud

1 Inleiding	1
2 Paspoort	4
3 Leefgebied en voedsel	16
4 In de knel	21
5 Bescherming	29
6 Een actielijst	34

1 Inleiding

De blauwe kiekendief is een iconische broedvogel van de duinen in het Waddengebied. De kans om deze bijzondere soort in het Waddengebied te zien, wordt echter steeds kleiner. Echt talrijk is de blauwe kiekendief nooit geweest, maar nu staat deze soort op het punt om helemaal uit Nederland te verdwijnen. In de eerste helft van de jaren negentig broedde ruim 100 paar blauwe kiekendieven in het Waddengebied. Tegenwoordig resteren nog maar enkele broedparen op Texel en Terschelling. De blauwe kiekendief is dus hard op weg uit te sterven als broedvogel van het Waddengebied; het is voor deze soort al lang vijf over twaalf! Dit geldt eveneens voor een andere iconische soort van de Waddenduinen, waarmee de blauwe kiekendief veel gemeenschappelijk heeft: de velduil.

Vanwege toenemende zorgen over het dreigende uitsterven van beide soorten organiseerde Vogelbescherming Nederland in 2013 een themadag over blauwe kiekendief en velduil in het Waddengebied. Op deze themadag zijn inzichten gedeeld die voortkwamen uit uitgebreid onderzoek dat Sovon Vogelonderzoek Nederland vanaf 2004 aan blauwe kiekendieven op de Waddeneilanden uitvoerde. Op basis van deze inzichten en vervolgonderzoek hebben we een goed beeld waar we de oorzaken van de achteruitgang van beide soorten moeten zoeken. Maar zoals vaker in de natuurbescherming is er niet één overheersende factor. Er zijn meerdere factoren tegelijkertijd in het spel. Dat maakt bescherming van de blauwe kiekendief tot weerbarstige materie.

Sommigen vragen zich misschien af hoe 'erg' het is als de blauwe kiekendief na een 'kort' verblijf op de Waddeneilanden (eerste vestiging in de jaren veertig) weer als broedvogel zou verdwijnen. Is de natuur immers niet altijd aan verandering onderhevig? De teloorgang van de blauwe kiekendief staat echter niet op zichzelf. Als deze iconische soort daadwerkelijk als broedvogel uit Nederland verdwijnt, dan kunnen we deze gevoeglijk toevoegen aan een treurigstemma rijtje voorgangers. Bovendien gaat het ook andere muizenetende en ooit algemeen voorkomende vogels, zoals torenvalk en ransuil, evenmin voor de wind. Verder beperkt de afname van de blauwe kiekendief zich niet tot Nederland, maar doet deze zich ook in veel andere landen voor. Alle reden dus om ons maximaal in te zetten voor bescherming van de blauwe kiekendief, ook in Nederland.

Dit soortbeschermingsplan bundelt de beschikbare kennis over de blauwe kiekendief. Het doet handreikingen om de soort als broedvogel voor het Waddengebied te behouden en weer in aantal te laten toenemen. De potentie daarvoor is het grootst op de Waddeneilanden, omdat daar nog een restpopulatie aanwezig is in een groot-schalig halfnatuurlijk landschap. Een relatief recente ontwikkeling is het broeden van blauwe kiekendieven in landbouwpercelen in Groningen. Broeden in landbouwgebieden is bekend vanuit het verleden en in het buitenland. Ook hier liggen dus kansen voor de soort. Een richtdoel voor 2030 is twintig broedparen. Ofwel meer dan een verdubbeling ten opzichte van het huidige aantal. Voor de langere termijn (2050) hanteren we een richtdoel van vijftig broedparen. Dat is ongeveer de helft van het aantal paren dat begin jaren negentig op de diverse eilanden broedde. Er is ruim voldoende broedgebied in Nederland aanwezig om deze aantallen te herbergen.

Het laten groeien van de populatie van de blauwe kiekendief is een grote opgave. Alleen een gerichte en aanzienlijke inspanning in de bestaande leefgebieden kan zorgen dat de soort voor Nederland behouden blijft. Hiervoor is een tweesporenbeleid nodig. Het eerste spoor heeft betrekking op de broedgebieden: de duinen op de Waddeneilanden. Duinbeheer voor de blauwe kiekendief moet zich richten op het geschikt houden van de duinen voor broeden en foerageren. Daarvoor is een gevarieerd duinlandschap met een rijk voedselaanbod (konijnen, muizen, vogels) nodig. Via uitgekiende begrazingsprogramma's kunnen zowel verruiging worden teruggedrongen als gunstige broed- en foerageerplekken worden gehandhaafd. Dit vraagt wel om maatwerk. In de praktijk komt dat er vooral op neer om op vrij kleine schaal méér te variëren met verschillende vormen van begrazing (wisselbegrazing, winterbegrazing, jaarrondbegrazing). Verderop in dit plan gaan we hier nader op in.

Behoud blauwe kiekendief vraagt om snelle actie en veel inspanning.

Het tweede spoor gaat over het leefgebied waar blauwe kiekendieven ook sterk mee verbonden zijn: het landbouwgebied. Momenteel is een verhoogde sterfte in het eerste levensjaar een belangrijk knelpunt voor de soort. Onder dood gevonden blauwe kiekendieven bleek verhongering (vaak gepaard gaande met ziekte) een belangrijke doodsoorzaak. Een te gering voedselaanbod, vooral van veldmuis, is daarvan waarschijnlijk de oorzaak. Maatregelen in het landbouwgebied moeten zich daarom richten op het vergroten van het voedselaanbod.

Onder meer vanwege de urgentie stellen we in dit plan het oprichten van 'kiekendiefreservaten' voor. Dit naar analogie van de hamsterreservaten in Zuid-Limburg. In dergelijke 'kiekendiefreservaten' concentreren we de maatregelen voor blauwe kiekendieven. In deze maatregelen komen forse prooidierpopulaties tot ontwikkeling, die dienen als voedsel voor de blauwe kiekendief. Deze reservaten moeten een voldoende omvang hebben, bij voorkeur minstens enkele tientallen hectares groot. Dergelijke reservaten dragen tevens bij aan het halen van beschermingsdoelen voor andere soorten, zoals de grauwe kiekendief, torenvalk en veldleeuwerik.

2 Paspoot

Kiekendieven behoren tot het genus *Circus*. Het zijn relatief grote roofvogels met lange en brede vleugels, een lange staart, lange poten en een slank lichaam. Ze komen op alle continenten voor met uitzondering van Antarctica. Momenteel worden 17 soorten onderscheiden, waarvan er vier in Europa voorkomen. Een van de kenmerken die kiekendieven onderscheidt van andere roofvogels is het lage lichaamsgewicht ten opzichte van het grote vleugeloppervlak; de zogenaamde *wing loading*. Deze lage *wing loading* stelt ze in staat om met een lage snelheid lange patrouillevluchten laag boven de grond uit te voeren op zoek naar prooi, vooral kleine zoogdieren en vogels. Andere bijzonderheden van het genus *Circus* zijn dat ze bij de jacht gebruik maken van het gehoor, in de lucht prooien aan elkaar overdragen, op de grond nestelen en buiten het broedseizoen gemeenschappelijke slaapplekken hebben.

Het mannetje van de blauwe kiekendief is overwegend blauwgrijs van kleur, met een witte stuit en onderzijde, een scherp afgetekende blauwgrijze kop en bovenborst, een donkere vleugelachtterrand en opvallende zwarte vleugelpunten. Volwassen vrouwtjes en jonge vogels zijn overwegend bruin van kleur, met lengtestreping op de borst, zwarte banden over staart en ondervleugels en eveneens een opvallende witte stuit. Blauwe kiekendieven hebben een rond, wat uilachtig 'gezicht'. Net als bij veel andere roofvogelsoorten zijn de vrouwtjes (vleugellengte 358-392 mm, gewicht 400-600 gram) zichtbaar groter en zwaarder dan de mannetjes (vleugellengte 323-351 mm, 300-400 gram).

De blauwe kiekendief heeft een zeer groot verspreidingsgebied dat zich uitstrekt van zuidwestelijk en westelijk Europa tot oostelijk Azië. De grootste aantallen komen voor in noordelijk Europa en Rusland. De Europese populatie wordt geschat op 56.000 – 87.000 broedende vrouwtjes, waarvan meer dan de helft in Europees Rusland. De populatie binnen de EU28 wordt geschat op 10.000 – 15.000 broedparen. In veel landen neemt de soort af. Buiten Rusland zijn landen met relatief grote populaties Zweden, Finland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Spanje. In de overige Europese landen gaat het om zeer lage aantallen. Het verspreidingsgebied binnen Europa is niet aaneengesloten. In centraal Europa komt de blauwe kiekendief nagenoeg niet als broedvogel voor.

Het verschil in uiterlijk tussen mannen en vrouwen is zeer groot. Dit heet sexuele dimorfie.

Aantal broedparen en trends van de blauwe kiekendief elders in Europa (exclusief Rusland)

Land	Aantal broedpaar	Trend	Rode Lijst status	Opmerkingen
Duitsland	< 10	↓	Ernstig bedreigd	Historisch voorkomen en aantalsontwikkeling lijkt sterk op dat van Nederland. In de eerste helft van de 20 ^e eeuw in uitgestrekte heide- en hoogveengebieden. Vanaf de jarenvijftig verstiging op de Duitse Waddeneilanden tot een maximum van 55 paar in 1997, daarna sterke afname tot minder dan 10 broedpaar.
Verenigd Koninkrijk	Ca. 660	↔	Historical decline	Sinds eind jaren tachtig min of meer stabiele populatieomvang. Overgrote deel van de populatie broedt in Schotse heidegebieden (ca. 500). Engeland, Noord-Ierland en Wales herbergen respectievelijk 10, 60 en 60 broedparen.
Ierland	110	↓	-	Populatie geconcentreerd in het westen en zuiden. Afgelopen 40 jaar is de populatie gehalveerd. In de tweede helft van de 20 ^e eeuw zijn heel heide- en hoogveengebieden verloren gegaan door bosaanplant ten behoeve van houtproductie.
Frankrijk	Ca. 3500	↓	Thans niet bedreigd	In 2000 was geschatte populatieomvang 7.800-11.200 paar. Ten opzichte van begin jaren tachtig betekende dat een forse toename, inclusief areaaluitbreiding. Sinds 2000 is er spake van een forse afname, geschat op 60%. Franse blauwe kiekendieven broeden vooral in graan gewassen.
Spanje	500-800	↓	Bedreigd	De verspreiding beperkt zich tot de noordwestelijke helft van het land. Afname van de populatie sinds 2006 bedraagt ca. 40%. Ongeveer de helft van de vogels broedt in landbouwgewassen, de andere helft in natuurlijke vegetaties.
Noorwegen	25-150	↔	Bedreigd	Het voorkomen is versnipperd in vooral centraal-zuidelijk Noorwegen, in de jaren met een goede stand van kleine knaagdieren ook verder noordelijk. Populatie fluctueert van jaar op jaar als gevolg van jaarlijkse verschillen in voedselaanbod.
Zweden	500-1100	↓	Gevoelig	Sinds midden jaren tachtig aanzienlijk afgenomen, waarschijnlijk vooral als gevolg van veranderingen in muizencycli. Meer recent zijn er geen aanwijzingen voor een significante verandering. Tweede blauwe kiekendieven broeden in (riet)moerassen, heidevelden, jonge bosaanplant en struikgewas van wilgen of berken.
Finland	820-1460	↓	Kwetsbaar	Afname sinds 1982 geschat op 60%. Finse blauwe kiekendieven broedden hoofdzakelijk in moerassen, kapvlakten en jonge bosaanplant. Aantallen fluctueren met de stand van kleine knaagdieren.

Ook in veel andere landen neemt het aantal blauwe kiekendieven af.

De blauwe kiekendief broedt in allerlei min of meer open gebieden, waaronder steppen, natuurlijke graslanden, moerassen, heidevelden, hoogvenen, kapvlakten en zelfs in vrijwel gesloten moerassige bossen. In delen van Europa hebben broedende blauwe kiekendieven de overstap gemaakt van min of meer natuurlijke habitats naar landbouwgebieden, waar ze in graanackers broeden. Dit speelt vooral in landen met uitgestrekte akkerbouwgebieden zoals Frankrijk en Spanje. Vermoedelijk is de overstap naar het agrarisch cultuurlandschap ingezet in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw als gevolg van afgenomen beschikbaarheid van natuurlijke habitats. Of door het ongeschikt raken van die natuurlijke habitats als nestplaats. In noordelijk Europa wordt ook in jonge bosaanplant gebroed. In Nederland broedt de blauwe kiekendief de laatste decennia voornamelijk in de duinen op de Waddeneilanden. Daarnaast broeden in sommige jaren ook enkele paren in het Groningse akkerland. Buiten de broedtijd worden overwinterende vogels verspreid over het hele land waargenomen.

De kiekendieven van Nederland

De **grauwe kiekendief** is slanker en sierlijker dan de blauwe kiekendief. Mannetjes van de grauwe kiekendief hebben zwarte banden op de onder-vleugels en kastanjebruine lengtestreping op ondervleugels en buik. Het onderscheid tussen vrouwtjes van grauwe en blauwe kiekendief is lastiger en vergt enige oefening. Net als bij de blauwe zijn de vrouwtjes van de grauwe kiekendief overwegend bruin van kleur met een opvallend witte stuit. Beste onderscheid is het slankere postuur en de sierlijkere manier van vliegen van de grauwe. Grauwe kiekendieven broeden vooral in noordoost Groningen in graanakkers. Ze verblijven alleen de maanden april tot en met september in Nederland en overwinteren in de Sahel. Vleugellengte en gewicht man: 346-393 mm, 227-305 gram. Vleugellengte en gewicht vrouw: 355-391 mm, 319-445 gram.

De **bruine kiekendief** is groter en zwaarder dan de blauwe kiekendief. Net als de blauwe heeft het mannetje van de bruine kiekendief scherp afgebakende zwarte vleugelpunten en een blauwgrijze staart. Afwijkend van de blauwe heeft het mannetje een kastanjebruine buik en kastanjebruin op de bovenzijde van de vleugels. Vrouwtjes zijn over het hele lichaam egaal donkerbruin, soms met een roomwitte kruin en vleugelboeg. Beide geslachten missen de witte stuit die de andere kiekendieven wel hebben. De bruine kiekendief nestelt in oude rietvegetaties, meestal in moerasgebieden, maar ook smalle rietkragen in boerenland kunnen als nestplaats voldoen. De bruine kiekendief is 'de kiekendief van de moerassen', al komt de soort ook broedend in akkerland voor. Nederlandse bruine kiekendieven overwinteren meestal in Zuid-Europa en Afrika, enkelen overwinteren in het Delta-gebied. Vleugellengte en gewicht man: 372-418 mm, 405-667 gram. Vleugellengte en gewicht vrouw: 404-426 mm, 540-800 gram.

De **steppekiekendief** is de meest zeldzame kiekendief van ons land. Qua postuur en sierlijkheid bevindt deze zich tussen grauwe en blauwe in. Mannetjes zijn onmiskenbaar met geheel grijze bovenzijde en bleekwitte onderzijde met nauwelijks donkerder kop en bovenborst, zoals bij de blauwe. Aan het uiteinde van de vleugel een smalle zwarte wig, minder uitgebreid dan bij de andere kiekendieven. De vrouwtjes van de steppekiekendief lijken erg veel op die van de grauwe. De kern van het verspreidingsgebied van de steppekiekendief ligt in de steppen van Centraal Azië. De laatste jaren duikt deze soort vaker in onze contreien op. In 2017 en 2019 zijn er zelfs succesvolle broedgevallen geweest, beide keren in een graanakker in Groningen. Ook zijn er enkele mengparen geweest, waarbij een steppekiekendief een broedpaar vormt met een grauwe of bruine kiekendief. De meeste steppekiekendieven overwinteren in India en oostelijk Afrika, maar recentelijk hebben ook enkele vogels in Nederland overwinterd. Vleugellengte en gewicht man: 327-355 mm, 300-450 gram. Vleugellengte en gewicht vrouw: 350-393 mm, 450-550 gram.

Blauwe kiekendieven kunnen behoorlijk oud worden. Van Schiermonnikoog is een geringde vogel bekend die bij overlijden maar liefst 17 jaar oud was. De leeftijd die blauwe kiekendieven gemiddeld behalen is veel lager. Net zoals bij veel andere vogelsoorten is vooral onder de jonge, onervaren vogels de sterfte hoog.

Broedseizoen

Blauwe kiekendieven kunnen dichtbij elkaar broeden en hebben vaak overlappende activiteitsgebieden. De meeste kiekendieven beginnen in het derde of vierde kalenderjaar met broeden, enkelen al in hun tweede. In het broedseizoen vervullen mannen en vrouwen verschillende rollen. De mannen zijn verantwoordelijk voor de aanvoer van voedsel. De vrouwen voor het bebroeden van de eieren en het beschermen van de jongen tegen predatoren en weersinvloeden.

Vanaf eind maart worden territoria gevestigd. Dit gaat gepaard met baltsvluchten in de buurt van toekomstige nestplaatsen. De balts, meestal uitgevoerd door de mannetjes, bestaat uit steile op-en-neer gaande duikvluchten. Op de top van iedere opwaartse beweging volgen een zijwaartse rol en enkele snelle oppervlakkige vleugelslagen, waarna de neerwaartse duik wordt ingezet. Dit gaat meestal gepaard met een klagende, tweetonige roep die over grote afstand hoorbaar is. Het gemiddelde legbegin valt in Nederland in de eerste week van mei, maar de variatie daarin is groot (van half april tot in juni). Territoriumhoudende vrouwtjes hebben rond die tijd een zeer beperkte actieradius. Ze zijn sterk gebonden aan de directe omgeving van het nest. Naarmate de eileg nadert, worden de vrouwtjes steeds minder actief en laten ze zich meer en meer voeren door de mannetjes. Dit is een kritieke periode in het broedseizoen. Want alleen als het mannetje erin slaagt voldoende prooien aan te dragen, gaat het vrouwtje over tot eileg en broeden. Het nest wordt gebouwd op de grond. De gemiddelde legselgrootte bedraagt 4.4 eieren (variatie 2-7). De broedduur bedraagt 29-31 dagen.

Omdat de jongen aanvankelijk niet in staat zijn om hun lichaamstemperatuur op peil te houden, moet het vrouwtje bijna continu de jongen warm houden. Tijdens deze fase is het mannetje dus verantwoordelijk voor het grootste deel van de voedselaanvoer. Meestal komt het mannetje bij het aandragen van prooi niet op het nest. Hij draagt de prooi in de lucht over aan het vrouwtje. Het vrouwtje verdeelt de prooi vervolgens onder de nestjongen. Met het opgroeien van de jongen neemt de bijdrage van het vrouwtje aan de voedselvoorziening van de jongen geleidelijk aan toe. Zij kan vanwege haar grotere lichaamsgewicht grotere prooien vangen dan het mannetje. De prooiaanvoer door mannetjes blijft ongewijzigd, wat suggereert dat de mannetjes gedurende de gehele nestjongenfase 'doen wat ze kunnen'. De hogere energiebehoefte van de opgroeiende jongen wordt dus vooral gedekt via de verhoogde bijdrage van het vrouwtje aan de voedselvoorziening.

Polygynie

Het genus *Circus* is het enige binnen de roofvogels waarbij regelmatig polygynie voorkomt, zo ook bij de blauwe kiekendief. Polygynie is het verschijnsel waarbij het mannetje er meerdere vrouwtjes op na kan houden in een onderling hiërarchische verhouding (zogenaamde α -, β - en γ -vrouwtjes). Polygynie komt voor als er in de populatie sprake is van een scheve sexratio (meer vrouwen dan mannen) en een gunstige voedselsituatie. In die omstandigheden kan één man, in de broedtijd verantwoordelijk voor de aanvoer van voedsel, er meer dan één vrouw op nahouden. En ook de jongen van meer dan één nest van voedsel voorzien.

Kiekendieven vertonen een aantal van de aanpassingen die horen bij polygynie, zoals sterke seksuele dimorfie en het verwerven van het mannelijke broedkleed op latere leeftijd. Ook het broeden in pionierhabitats (moerassen, heide, jonge bosaanplant) past bij polygynie omdat de voedselbeschikbaarheid hier hoog is. Daarbij geldt dan wel dat niet elke vrouw gelijk behandeld wordt. De man bevoordeelt de α -vrouw, ofwel de vrouw die zich als eerste in het territorium vestigt, door voor haar meer voedsel aan te dragen. Pas als zij verzadigd is en niet meer bedelt om voedsel komt de β -vrouw aan bod, etc. Het gevolg van deze hiërarchie is dat de α -vrouw over het algemeen in een betere conditie verkeert dan vrouwen lager in de hiërarchie. Deze hiërarchie geldt ook tijdens de jongenfase. Daardoor is het reproductiesucces van nesten van primaire vrouwen hoger dan van secundaire vrouwen. Naarmate de voedselsituatie in het leefgebied slechter is, komt polygynie minder voor. Bij een tekort aan mannen betekent dit dat het aandeel vrouwen dat zich niet voortplant in de populatie toeneemt.

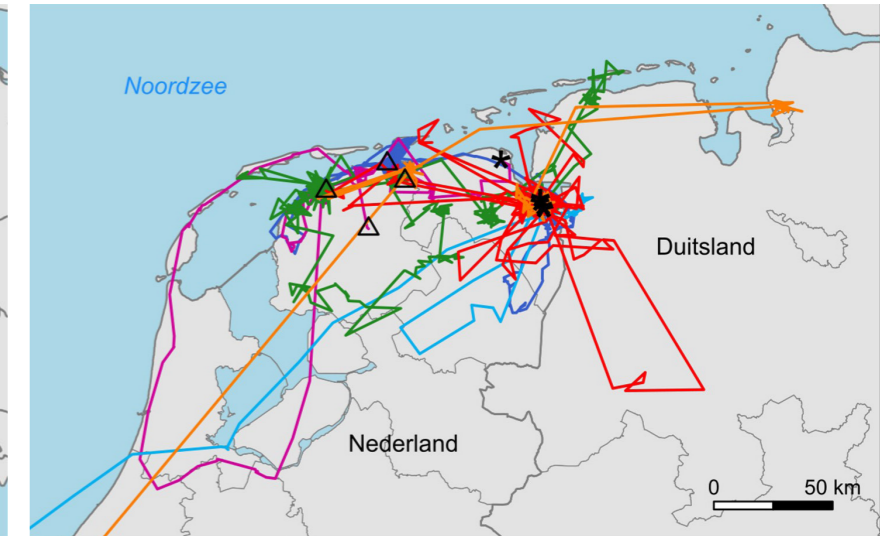
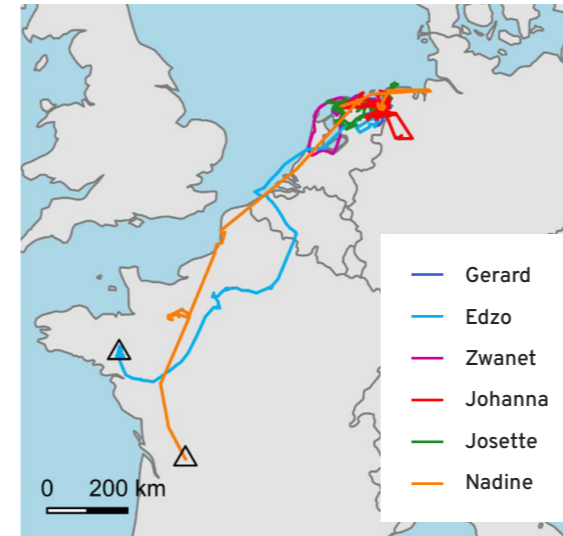
Trek en overwintering

De blauwe kiekendief is een gedeeltelijke trekvogel. Noord-Europese en Russische broedvogels overwinteren in West- en Midden-Europa, waaronder Nederland. De piek van de najaarstrek nabij Falsterbo (Zuid-Zweden) valt in de periode eind september-begin oktober. Het aantal in Nederland overwinterende blauwe kiekendieven wordt geschat op 400-800 vogels. Nederlandse broedvogels overwinteren deels in eigen land en deels in zuidelijk Europa. Dankzij in Nederland gezenderde kiekendieven, kunnen we verplaatsingen van deze kiekendieven nauwkeurig volgen.

Jonge vogels blijken al enkele weken na uitvliegen grote omzwervingen in alle windrichtingen te kunnen maken. Veel jonge vogels zwerven na uitvliegen rond in Friesland en Groningen. Andere jonge vogels komen na omzwervingen in het buitenland terecht, vooral in noord Duitsland en Frankrijk. Van drie in Groningen gezenderde adulte vogels overwinterden er twee in de buurt van hun broedgebied. De derde vogel overwinterde in zuidwest Spanje, met een tussenstop van ruim twee maanden in noord Frankrijk.

In 2014 werden enkele overwinterende vogels op een slaapplek op de Meinweg (Limburg) van GPS-loggers voorzien. Na de winter keerden deze blauwe kiekendieven terug naar hun broedgebieden. Deze bleken te liggen in het noordenvan Zweden, in midden Finland en in noordwestelijk Rusland.

Blauwe kiekendieven maken grote omzwervingen. Sommigen blijven in Nederland, anderen steken de grens over.

Blauwe kiekendieven maken in de winter gebruik van gemeenschappelijke slaappleksten. Daar kunnen tot enkele tientallen vogels samenkomen. Eisen die aan dergelijke slaappleksten worden gesteld, zijn aanwezigheid van voldoende dekking, afwezigheid van verstoring en nabijheid van geschikte foerageergebieden. Slaappleksten worden vaak van jaar op jaar gebruikt en kunnen gelegen zijn in rietmoerassen, heide- en hoogveenvegetaties, ruige graslanden, begroeide akkers en kwelders. Afhankelijk van het type slaapplek zijn blauwe kiekendieven meer of minder gevoelig voor predatie, vooral door de vos.

Aantal en trend

De blauwe kiekendief is in Nederland als broedvogel bekend vanaf de tweede helft van de 19e eeuw. In de eerste helft van de vorige eeuw was de blauwe kiekendief een zeldzame soort. Het voorkomen was voornamelijk beperkt tot de uitgestrekte moeras-, hoogveen- en heidegebieden van Friesland, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg. Sindsdien groeide de Nederlandse populatie van misschien enkele paren in 1900-1940 naar een

tiental in 1950, enkele tientallen in de jaren zestig en 100-130 op het hoogtepunt in het begin van de jaren negentig, waarvan de meesten op de Waddeneilanden.

In de jaren zestig verdween de blauwe kiekendief als broedvogel in zuidelijk Nederland. De laatste broedparen hielden tot 1975-1980 stand in de Peelgebieden. In laag Nederland broedden blauwe kiekendieven in de grote moerasgebieden. In de Wieden ging het om 5-6 paar in de jaren 1955-1965, in de Weerribben om maximaal 7-9 paar in 1976-1981. Verbossing en verdroging hebben een grote rol gespeeld bij het verdwijnen van de blauwe kiekendief uit deze moerasgebieden.

Met de drooglegging van Flevoland ontstond tijdelijk geschikt broedgebied in de vorm van uitgestrekte rietmoerassen. In Oostelijk Flevoland bereikte het aantal broedparen na voltooiing van de drooglegging in 1957 begin jaren zeventig een maximum van 7-10 paar. In zuidelijk Flevoland broedden na de drooglegging in 1968 in de piekjaren 1977 en 1980 zelfs 40-50 paren. Vermoedelijk was een deel van deze broedvogels afkomstig uit het buitenland. Met het verdwijnen

Bewegingen van zes op het vasteland gezenderde juveniele blauwe kiekendieven in hun eerste kalenderjaar. Sterren: nestlocaties. Driehoeken: laatste posities

van de pioniersbegroeiing namen de aantallen na 1980 snel af. Er bleven uiteindelijk enkele broedparen in het moerassige deel van de Oostvaardersplassen over. Tot aan het begin van deze eeuw broedde daar nog 3-10 paar, maar sinds 2005 is er niet meer succesvol gebroed. In 2012 is het laatste broedpaar er verdwenen.

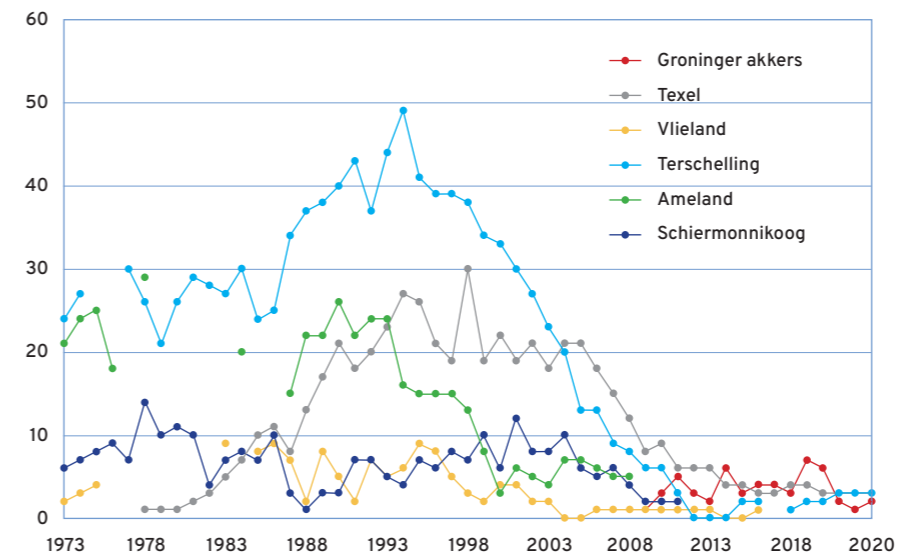

Vestiging van de blauwe kiekendief als broedvogel op de Waddeneilanden is pas van relatief recente datum. Na eerste broedgevallen op Ameland (1940) en Terschelling (1946) duurde het tot eind jaren zestig en begin jaren zeventig voordat de blauwe kiekendief opvallend in aantal op de Waddeneilanden begon toe te nemen. Waarschijnlijk zijn vanaf Ameland en Terschelling de andere Waddeneilanden met eigen jongenaanwas gekoloniseerd. Pas in 1978 werd voor het eerst op Texel gebroed. Op het hoogtepunt broedden in de eerste helft van de jaren negentig van de vorige eeuw ruim honderd paar blauwe kiekendieven op de Waddeneilanden. Behalve van eigen aanwas is de groei van de populatie vermoedelijk ook te danken geweest aan immigratie van buiten, met name vanuit de drooggelegde Flevopolders. In latere jaren, toen binnenlandpopulaties verdwenen waren, is de rol van immigratie afgenomen. Toen werd de Waddenpopulatie steeds meer afhankelijk van eigen aanwas. Dit blijkt onder andere uit broedvogels met kleurringen, die eerder als nestjong op een van de eilanden zijn geringd. Slechts bij uitzondering vestigden op de eilanden geringde nestjongen zich buiten het Waddengebied als broedvogel. Dit wijst erop dat de op de eilanden geboren blauwe kiekendieven erg plaatsrouw zijn. Vanaf 1995 is een afname van de populatie op de Waddeneilanden ingezet. De afname begon op Ameland, tevens eiland van eerste vestiging. Enkele jaren later begonnen ook aantallen op Terschelling en Vlieland af te nemen. Op Texel zette de afname pas na 2005 in. De laatste jaren broedt nog maar een handvol broedparen op Texel en Terschelling. Een deel van de broedvogels is inmiddels behoorlijk op leeftijd. Zo broedden op Texel in 2023 zowel een mannetje als een vrouwtje van 12 jaar oud. De andere broedvogels zijn nog een stuk jonger.

Toen begin jaren negentig op grote schaal landbouwpercelen in Groningen werden braakgelegd, vestigden zich daar enkele broedparen van de blauwe kiekendief. Deze blauwe kiekendieven

verdwenen weer toen meerjarige braak vanaf 1993 geleidelijk werd vervangen door eenjarige braak. Veldmuispopulaties hebben daarin geen kans om tot een voor roofvogels interessante omvang uit te groeien. Sinds 2009 broedt echter weer een klein aantal paren in de Groningse akkers, met name in het Oldambt. Ze broeden hier te midden van de belangrijkste populatie van de grauwe kiekendief in Nederland van enkele tientallen paren. De afgelopen jaren schommelde het aantal broedparen in Groningen tussen de twee en zeven. De meeste vogels die bij de broedpogingen in de Groninger akkers betrokken zijn, zijn ongeringd. In de afgelopen jaren gold dit voor 20 mannetjes en 11 vrouwtjes. Om hoeveel verschillende individuen het daarbij ging, is onbekend. Aangezien bijna alle Nederlandse nestjongen worden geringd, hebben de ongeringde broedvogels hoogstwaarschijnlijk een buitenlandse oorsprong. Dit suggereert dat de Groningse broedvogels in verbinding staan met andere populaties.

Ontwikkeling van het aantal broedpaar blauwe kiekendief op de diverse Waddeneilanden en in de Groninger akkers.

Meerjarige braaklegging

Door de inwerkingtreding van een EU-regeling voor vrijwillige braaklegging werden begin jaren negentig in Groningen duizenden hectaren landbouwgrond voor meerdere jaren uit productie genomen. Om veronkruiding tegen te gaan, werden de meeste percelen ingezaaid met grassen. Deze percelen hadden het aanzien van een 'grassteppe'. Er ontstond een volstrekt unieke situatie. Het uit productie nemen van de landbouwgronden leidde vooral vanaf het tweede jaar tot een enorme toename van voedselaanbod en broedgelegenheid voor vogels. Uit 14-daagse tellingen, uitgevoerd in een gebied van ca. 1000 ha in de Dollardpolders, waarvan 500 ha was braakgelegd, bleek dat met name blauwe reigers, roofvogels en uilen profiteerden van de braaklegging en de daarmee gepaard gaande extensivering in het akkerbouwgebied.

Het aantal muizenetende roofvogels dat in het gebied pleisterde ten tijde van de braaklegging was 2 tot 15 maal hoger dan vóór de braaklegging. Ook het aantal broedgevallen van roofvogels en uilen nam sterk toe, evenals van kwartel en veldleeuwrik. De toename van roofvogels en uilen hing samen met een sterk toegenomen voedselaanbod (veldmuis) in de percelen met meerjarige braaklegging. De braaklegging leidde onder andere tot de eerste bewezen broedgevallen van de blauwe kiekendief in de provincie Groningen, alle in en rond braakgelegde akkers. De periode van meerjarige braaklegging heeft niet lang geduurd. Al vanaf 1993 werd meerjarige braaklegging geleidelijk vervangen door eenjarige braaklegging. Veldmuispopulaties hadden daarin geen kans om tot een voor roofvogels en uilen interessante omvang uit te groeien. In 2008 werd de braaklegregeling beëindigd.

3 Leefgebied en voedsel

In Nederland broeden blauwe kiekendieven tegenwoordig in twee typen landschap: in de duinen op de Waddeneilanden en in het open akkerland in de provincie Groningen. Op de Waddeneilanden bouwen blauwe kiekendieven hun nest in ruigere, onbegaasde duinvegetaties. Denk aan kruipwilg-struweel en gemengd struweel van grauwe wilg, duindoorn, duinroos en wilgenroosje. In de tijd dat er nog veel blauwe kiekendieven op de eilanden voorkwamen, waren nesten soms vlakbij elkaar gelegen. Twee nesten in hetzelfde duinvalleitje was geen uitzondering. Nesten kunnen op weinig voor de hand liggende plekken liggen, bijvoorbeeld vlakbij druk bewandelde paden. Mannetjes jagen in het broedseizoen vooral in onbegaasd duingebied, waarbij ze zowel gebruik maken van struweelduin als van droog en vochtig open duin. Op Texel foerageren de mannetjes ook veel in de agrarisch gebruikte polders. Ze zijn hier ook jagent op huismussen rond boerderijen gezien en aan de randen van dorpen tussen de boomkruinen jagent op vinken.

Nestbescherming

De Groningse blauwe kiekendieven broeden in een totaal andere leefomgeving dan de vogels op de Waddeneilanden. Dat is in intensief gebruikt agrarisch cultuurlandschap met grote oppervlakten grasland, wintergranen en koolzaad. Blauwe kiekendieven nestelen hier vooral in akkers met wintertarwe, een gewas dat voldoende bescherming biedt aan de kwetsbare grondnesten. Een kanttekening hierbij is dat deze nesten moeten worden beschermd tegen landbouwwerkzaamheden en grondpredatoren. De nestbescherming

gebeurt door het plaatsen van een gazen omheining rondom het nest met een diameter van ongeveer 2.5 m. Zonder deze nestbescherming komt er als gevolg van predatie of landbouwwerkzaamheden weinig van de nesten terecht.

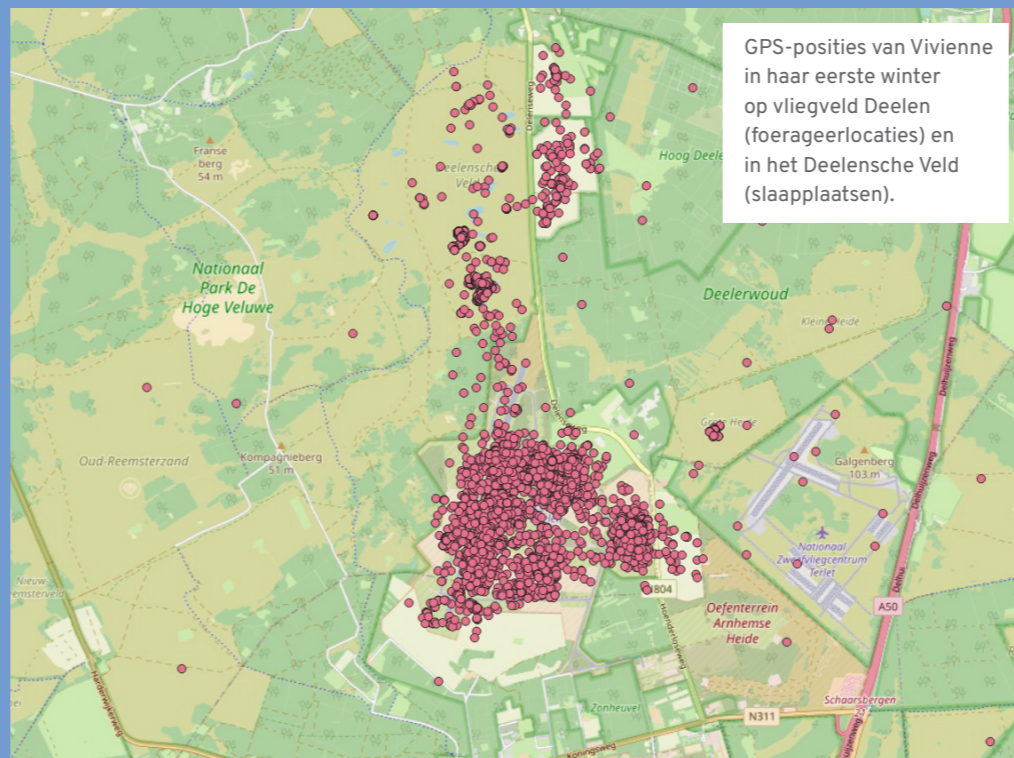
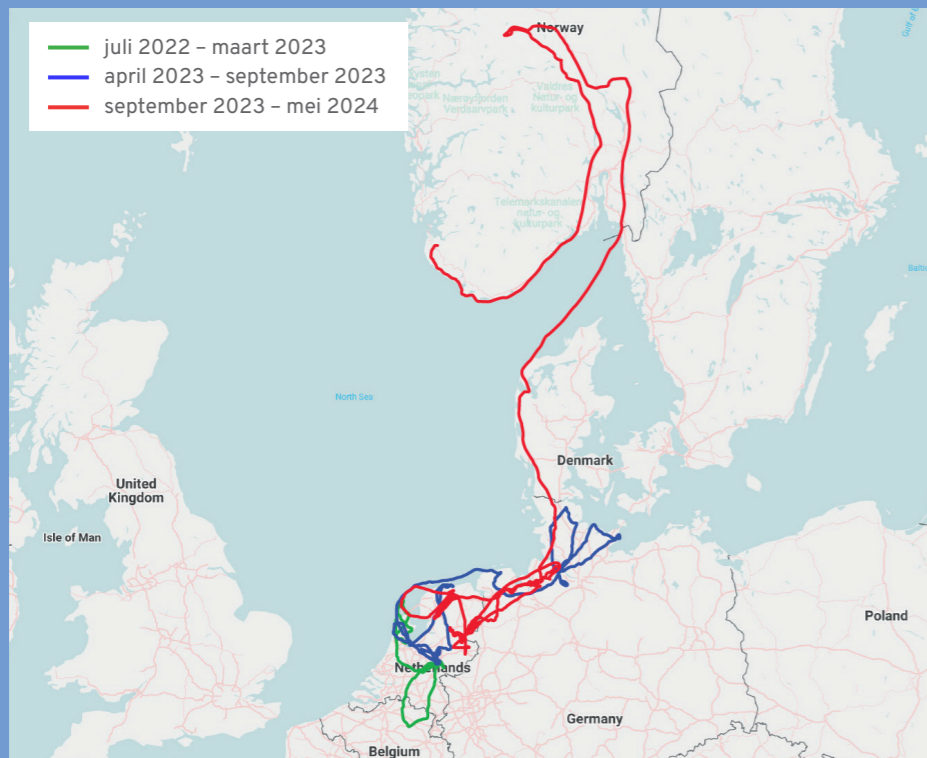
Op afstand volgen

In de afgelopen jaren zijn enkele van de Groningse blauwe kiekendieven met een datalogger uitgerust. Hierdoor kunnen we deze kiekendieven op afstand volgen. Zo is er veel bekend geworden over de manier waarop ze het landschap gebruiken. In de broedtijd bestreek een mannetje met een nest in de Groninger akkers een gebied van vele tientallen kilometers groot (de zgn. home range: 140-265 km²). Het grootste deel van de tijd verbleef de vogel boven graangewassen (60%) en intensief grasland (22%). Bij de granen gebruikte hij vooral de spuitsporen (het tractorspoor in een graangewas dat ontstaat bij het uitvoeren van bespuitingen) om boven te jagen. Hij was vermoedelijk op zoek naar uitgevlogen nestjongen van bijvoorbeeld de gele kwikstaart, die talrijk in graanakkers broedt. De reden dat grasland werd bezocht, was vermoedelijk voor de jacht op veldmuizen. In de betere muizenjaren kunnen lokaal in grasland veel veldmuizen voorkomen, die daar voor kiekendieven goed vangbaar zijn. Van de grauwe kiekendief is bekend dat deze wordt aangetrokken door pas gemaaid grasland. Dit vanwege de dan uitstekend vangbare veldmuizen of het beschikbaar zijn van maaislachtoffers. Vermoedelijk geldt voor blauwe kiekendieven hetzelfde.

In het winterhalfjaar verblijven blauwe kiekendieven vooral in landbouwgebieden. In Groningen bleken met dataloggers uitgeruste vogels 's winters vooral boven gangbaar grasland te jagen. De in landbouwgebieden ook aanwezige natuurmaatregelen voor vogels, zoals vogelakkers, akkerlanden en wintervoedselakkers, werden maar weinig gebruikt. Dit is opmerkelijk, omdat aantallen muizen, de belangrijkste prooi voor blauwe kiekendieven, in deze maatregelen doorgaans aanzienlijk hoger zijn dan in gangbaar grasland. Nader onderzoek naar een verklaring voor deze tegenstrijdigheid wees uit dat blauwe kiekendieven

boveen regulier grasland net zoveel of zelfs meer prooien per uur vingen dan in de percelen met natuurmaatregelen. Weliswaar is het aantal veldmuizen in de maatregelen meestal aanzienlijk hoger dan in graslandpercelen, maar door de hogere en complexere vegetatiestructuur is de vangbaarheid van deze muizen voor kiekendieven geringer dan in de lage en eenvormige vegetatie in graslanden. Het veelvuldig gebruik van gangbaar grasland en het links laten liggen van de natuurmaatregelen wijst erop dat vangbaarheid van prooien van grote invloed is op het habitatgebruik van jagende blauwe kiekendieven.

Buiten het broedseizoen maken blauwe kiekendieven gebruik van gemeenschappelijke slaapplekken die jaarlijks gebruikt worden. Deze slaapplekken bevinden zich op de grond in hoge vegetatie die bescherming biedt tegen grondpredatoren. In de buurt van de Waddenkust bevinden veel van de grotere slaapplekken zich op de buitendijkse kwelders van Friesland en Groningen. Bij meer binnenlands gelegen slaapplekken in de kustzone gaat het vaak om rietmoerassen. Voorbeelden zijn onder meer het Lauwersmeergebied, de Onlanden en 't Roegwold. Verder weg van de kust gelegen slaapplekken bevinden zich vaak in kleinere of grotere heideterreinen en hoogveenrestanten, zoals de Veluwe, Fochteloërveen en de Meinweg.

Voedsel

Op Europese schaal varieert de voedselkeuze van de blauwe kiekendief sterk tussen regio's, jaren en seizoenen. In veel gevallen maken kleine zoogdieren een belangrijk deel van het dieet uit. Voor het overige staat een breed scala aan andere soorten op de prooilijst, waaronder middelgrote zoogdieren zoals jonge konijnen en hazen en een groot aantal soorten vogels. Uit diverse studies blijkt dat als er woelmuizen aanwezig zijn, er daarop wordt gejaagd, maar dat bij een gebrek aan muizen wordt overgegaan op andere prooisoorten. Woelmuizen zijn voor blauwe kiekendieven een aantrekkelijke voedselbron omdat ze talrijker en makkelijker te vangen zijn dan vogels en qua gewicht een profijtelijke prooi zijn.

Op de Waddeneilanden is het prooispectrum in het broedseizoen breed. Volgens in de jaren 2004-06 uitgevoerd onderzoek waren belangrijke prooisoorten muizen, jonge konijnen, zangvogels en in mindere mate jonge fazanten. Daarbij bestonden er wel verschillen tussen de eilanden, mede bepaald door het voorkomen van prooisoorten. Op gewichtsbasis namen jonge konijnen op alle eilanden 30-50% van het menu in. Het aandeel muizen in het menu varieerde tussen eilanden

De omzwervingen van Vivienne

Juli 2022 – maart 2023:
Blauwe kiekendief Vivienne werd in 2022 geboren op Texel. Ze verliet Texel op 4 augustus om een ronde door Noord-Holland te maken. Op 7 september keerde ze terug op haar geboortegrond, om op 9 september het eiland weer te verlaten. Na wat omzwervingen door westelijk Nederland streek ze op 22 september op de Veluwe neer. Hier bracht ze haar hele eerste winter door, afgezien van een zuidelijk uitstapje tussen 4 en 6 november waarbij ze Vlaanderen aandeed. Vivienne zocht naar voedsel in de ruige en vermoedelijk muizenrijke graslanden rondom de startbanen van vliegbasis Deelen. Ze was hier zeker niet de enige blauwe kiekendief. Samen met ongeveer 20 andere blauwe kiekendieven overnachtte ze in het Deelensche Veld, een honderden hectares groot heideterrein binnen de grenzen van Nationaal Park de Hoge Veluwe.

April 2023 – september 2023:
Vanaf 4 april begon Vivienne uitstapjes te maken. Ze verbleef enkele dagen in Zuidelijk Flevoland en bezocht Noord-Holland. Ook deed ze de noordkust van Friesland/Groningen aan om daar rechtsomkeert te maken en terug te keren naar de Veluwe. Uiteindelijk verliet ze op 26 april definitief de Veluwe, om via Flevoland, Texel en alle andere Waddeneilanden in noordelijk Duitsland aan te komen. Ze bracht de zomer van 2023 door in een landbouwgebied ten noordwesten van Hamburg vlak langs de Elbe. Dit gebied bestond overwegend uit extensief dan wel intensief gebruikte graslanden.

September 2023 – mei 2024:
Op 5 september verliet ze dit gebied en trok ze weer westwaarts richting Nederland, om op 27 september ten westen van de stad Groningen aan te komen. Hier verbleef ze het grootste deel van haar tweede winter. Opvallend was een rondje Terschelling, Vlieland, Texel, Noord-Holland en Friesland tussen 8 en 10 oktober. Op 27 januari zakte Vivienne af naar het zuiden en verbleef ze enige tijd in het agrarisch gebied ten noorden van de Engbertsdijkvenen. Van hieruit ondernam ze af en toe grotere of kleinere uitstapjes, onder andere heen en terug naar noord-Duitsland medio april. Eind april vertrok ze naar Noorwegen, alwaar ze ruim een week lang een zwervend bestaan leidde. Op 8 mei bleek ze helaas overleden. Een dierenarts die haar onderzocht vermoedt een bacteriële- of virusinfectie als primaire doodsoorzaak. Ook had ze een wond op de borst, maar het is onduidelijk of die vóór of na haar overlijden is ontstaan.

tussen de 10 en 40%. Op Texel was dit aandeel hoog en was noordse woelmuis zelfs de belangrijkste prooi. Op Vlieland ontbreken woelmuizen en op Terschelling komt alleen de voor blauwe kiekendieven lastig vangbare rosse woelmuis voor. Op deze eilanden was het aandeel muizen in het menu dan ook laag en het aandeel konijnen en vogels navenant hoog. Zowel een dieet met een groot aandeel muizen (Texel) als een dieet met een groot aandeel zangvogels (Terschelling) kan leiden tot een goed broedsucces. Muizen zijn vooral aan het begin van het broedseizoen belangrijk. Later in het broedseizoen, wanneer er veel uitgevlogen, onervaren vogels als prooi beschikbaar zijn, neemt het aandeel vogels in het menu toe. Het gaat voornamelijk om spreeuwen en graspiepers. Oudere dieetgegevens, uit de jaren zestig, laten zien dat het aandeel muizen op de Waddeneilanden toen lager was dan in 2004-2006 en het aandeel konijn en kuikens van grotere vogels (weidevogels en fazant) groter. In de jaren zestig was het aandeel konijn op gewichtsbasis zelfs 70%. Veranderingen in voedselkeuze sinds die tijd laten zich verklaren doordat het konijn door ziektes sterk in aantal is afgenomen en ook weidevogels en fazanten veel minder algemeen zijn.

Anders dan op de Waddeneilanden is voor de broedvogels van de Groninger akkers het menu veel eenzijdiger. Hier is de veldmuis veruit de belangrijkste prooi. Het broedsucces van deze paren is direct gerelateerd aan het muizenaanbod. In jaren met een lage muizenstand worden broedpogingen voortijdig gestaakt en produceren de blauwe kiekendieven weinig of zelfs helemaal geen jongen. In zulke jaren zijn er kennelijk geen of te weinig alternatieve prooien beschikbaar.

In Nederland overwinterende blauwe kiekendieven voeden zich voornamelijk met veldmuizen. Dit blijkt vooral uit analyses van prooiresten in braakballen die zijn verzameld op slaapplaatsen. Braakbalgegevens uit een reeks van jaren en verzameld in zowel noord als zuid Nederland

In het voedselaanbod voor de blauwe kiekendief hebben zich veel veranderingen voorgedaan.

laten zien dat het aandeel veldmuis in het dieet vaak meer dan 85% van het aantal prooien bedraagt. Alleen in muizenarme winters kan het aandeel vogels in het dieet hoger zijn. In op een Drentse slaapplaats verzamelde braakballen bestond in één winter ongeveer de helft van het aantal prooien uit vogels en de andere helft uit veldmuizen. In vier andere winters was het aandeel veldmuis hier meer dan 90%.

4 In de knel

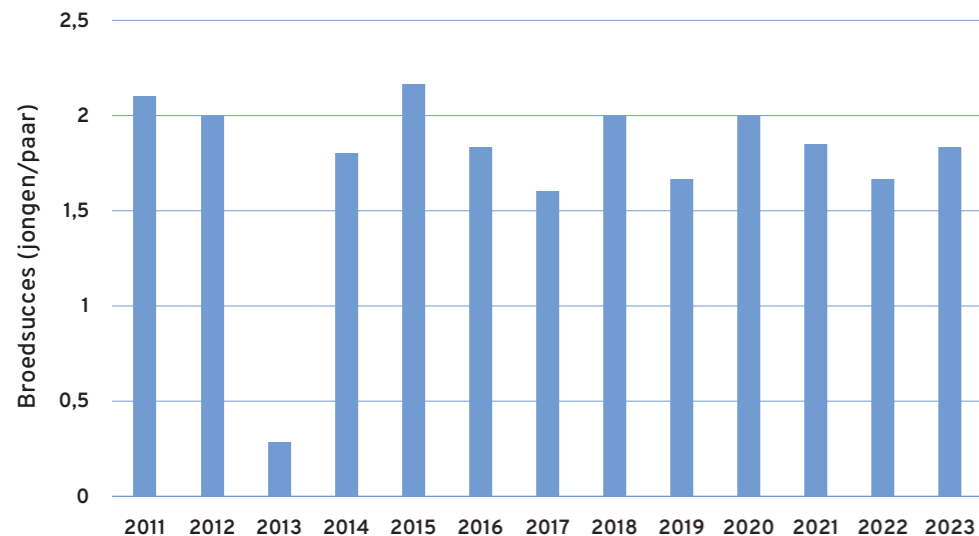
De blauwe kiekendief staat als 'gevoelig' op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. Dat de blauwe kiekendief niet in een zwaardere categorie valt, heeft te maken met de systematiek van de Rode Lijst; de blauwe kiekendief was ook rond 1950 al een zeldzaamheid. Sovon Vogelonderzoek Nederland beoordeelt de zogenaamde Staat van Instandhouding (Svl) van de blauwe kiekendief in Nederland als zeer ongunstig. Deze ongunstige Svl is ingegeven door het sterk gekrompen verspreidingsareaal, de sterke afname van het aantal broedvogels en de sterk verslechterde kwaliteit van de leefgebieden van de soort.

Broedsucces en overleving

Langjarig onderzoek in combinatie met een modelstudie naar de populatiedynamica van de blauwe kiekendief op de Waddeneilanden wijst erop dat de populatieafname in het Waddengebied waarschijnlijk niet wordt veroorzaakt door veranderingen in de reproductie. Er zijn namelijk geen aanwijzingen dat het broedsucces op de eilanden structureel is afgenomen. Het langjarige gemiddelde broedsucces op alle Waddeneilanden, berekend over de periode 2011 t/m 2023, bedroeg 1.8 uitgevlogen jongen per territoriaal vrouwtje, zonder een duidelijke trend. Dit broedsucces is hoger dan dat van een stabiele 'referentiepopulatie' op het Schotse eiland Orkney (1.3 uitgevlogen jongen per vrouwtje).

Dat het broedsucces op de eilanden niet is afgenomen, wil overigens niet zeggen dat de omstandigheden tijdens de nestperiode niet sterk zijn veranderd. Zo is bekend dat de konijnenpopulatie in de duinen is gedecimeerd ten opzichte

Broedsucces op de Nederlandse Waddeneilanden in de periode 2011-23. Het broedsucces is berekend als het aantal uitgevlogen jongen per paar over alle broedparen, inclusief mislukte broedpogingen. De dataset betreft Texel (alle jaren), Terschelling (alle jaren) en Vlieland (2011-13 en 2016).

van de stand in de jaren zestig. Ook grote vogels als jongen van fazant en weidevogels, beide een belangrijk component van het dieet in het verleden, hebben in de afgelopen decennia een sterke terugval gekend en ontbreken tegenwoordig nagenoeg in het menu. In plaats daarvan zijn vooral kleinere prooien (muizen en zangvogels) belangrijk stapelvoedsel naast konijn geworden. Ook al komt dat niet direct tot uiting in een afgenomen broedsucces, deze veranderingen hebben per saldo vermoedelijk wel geresulteerd in een verslechterde voedselsituatie voor de blauwe kiekendief in het duingebied. Een in de loop der tijd verslechterde voedselsituatie zou tot uitdrukking kunnen komen in een slechtere conditie van de jongen bij uitvliegen. Een goede maat voor deze conditie is het gewicht rondom uitvliegen, maar er zijn vooralsnog geen aanwijzingen dat dit uitvlieggewicht in de loop van de tijd structureel is afgenomen.

Waar het de broedvogels op de Waddeneilanden wel lukt om elk jaar succesvol jongen groot te brengen, lukt dat de broedvogels in de Groninger akkers niet. Vanwege het eenzijdige dieet van

de Groningse broedvogels en de sterke afhankelijkheid van veldmuizen lukt het hen alleen in de betere muizenjaren. Zowel op de Waddeneilanden als elders in Europa is de diversiteit aan prooien in het broedseizoen veel breder en de afhankelijkheid van woelmuizen (zoals veldmuis) geringer. Blijkbaar, en in tegenstelling tot de verwante grauwe kiekendief, kan de blauwe kiekendief in jaren met weinig veldmuizen onvoldoende alternatieve prooien vinden. Het met de muizenstand sterk wisselende broedsucces maakt de zeer kleine Groningse populatie erg kwetsbaar. Door pech of een serie jaren met weinig muizen zou deze zomaar kunnen verdwijnen.

Er zijn veel aanwijzingen dat een verminderde overleving buiten het broedseizoen een belangrijke rol speelt bij de afname van de blauwe kiekendief. Het eerder vermelde langjarige onderzoek naar de populatieontwikkeling in het Waddengebied laat zien dat de overleving van uitgevlogen jongen in de periode 1970-2010 bijna is gehalveerd. Volgens berekeningen in dat onderzoek bedroeg de jaarlijkse overleving van uitgevlogen jongen

vóór 1990 ongeveer 65%, in de periode daarna 35%. Ook de jaarlijkse overleving van volwassen vogels lijkt sinds de jaren negentig afgenomen, zij het in mindere mate: van ongeveer 80% vóór 1990 tot 75% daarna. Het spreekt voor zich dat de afgenomen overleving het voortbestaan van de populatie blauwe kiekendieven in gevaar brengt. Dit geldt speciaal voor de populatie van de Waddeneilanden, omdat ringterugmeldingen hebben laten zien dat deze populatie zich grotendeels zelf in stand moet houden. In deze populatie is nauwelijks sprake van aanvoer van vogels van elders (immigratie) en het voortbestaan ervan is dus sterk afhankelijk van de eigen jongenaanwas. Als er te weinig eigen jongen overleven om te compenseren voor de 'normale' jaarlijkse sterfte, dan zal de populatie afnemen. Vermoedelijk is dit wat er al jarenlang aan de hand is in de Waddenpopulatie.

Om meer inzicht te krijgen in de overleving van uitgevlogen jongen is in de jaren 2019-2023 jaarlijks een klein aantal nestjongen van een GPS-logger voorzien. Deze loggers maken het mogelijk om te achterhalen waar en wanneer jongen sterven. Door de vogels zo snel mogelijk na overlijden op te zoeken, kan informatie verkregen worden over de doodsoorzaak. De tot dusver verkregen data uit dit zenderonderzoek bevestigen dat de overleving van jonge vogels inderdaad zeer laag is.

In 2019 was de overleving van Groningse jonge blauwe kiekendieven relatief hoog en werd de helft van de vogels minimaal een half jaar oud. In dat jaar was er sprake van een piek in muizenaantallen, waarbij de jonge vogels kort na uitvliegen naar Friesland trokken, alwaar veldmuizen volop voorhanden waren. In 2020 en 2021 was de overleving van uitgevlogen jong bedroevend laag en kwamen bijna alle vogels al in het eerste half jaar van hun leven te overlijden. Van de 32 sinds 2019 gezenderde vogels zijn op het moment van schrijven (februari 2024) nog 2-4 vogels in leven. Van 14 dood teruggevonden vogels waren er 4 gepredeerd, 6 waren overleden als gevolg van verhongering in combinatie met ziekte en één vogel was overleden aan vogelgriep. Bij 3 vogels was de sterfteoorzaak onbekend. De sterftcijfers ogen op het eerste gezicht dramatisch. Een hoge sterfte onder jonge vogels is bij veel vogelsoorten echter normaal en hoeft niet direct gevolgen te hebben voor de populatie, zolang maar genoeg vogels het volwassen stadium bereiken om het verlies van adulte vogels te compenseren en bij te dragen aan de reproductie. Nochtans vormen deze cijfers een duidelijke bevestiging van een vermoeden dat al langer bestaat: dat een te lage overleving van jonge blauwe kiekendieven een belangrijke *bottleneck* is voor de soort, wellicht zelfs de belangrijkste.

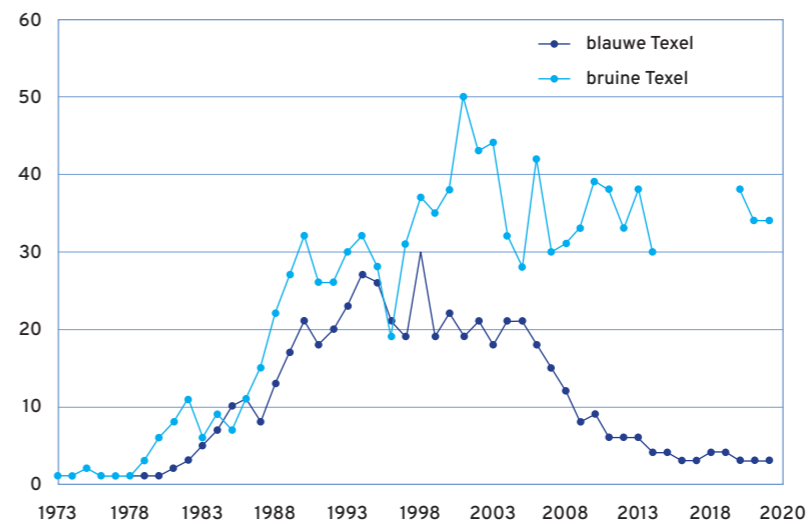
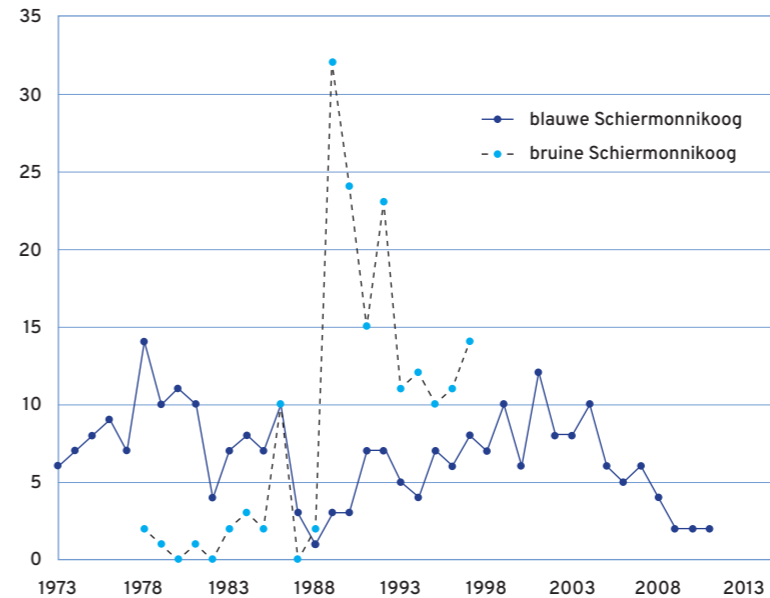
Geboorteaar	Gezenderde vogels		Sterftejaar					Lot onbekend	In leven feb '24
	Groningen	Wadden	2019	2020	2021	2022	2023		
2019	6	0	3	1	1	-	-	1	1?
2020	6	1	-	5	1	-	-	1	1?
2021	0	9	-	-	8	1	-	-	0
2022	0	2	-	-	-	1	-	-	1
2023	0	8	-	-	-	-	6	1	1
Totaal	12	20	3	6	10	2	6	3	2-4

Aantallen gezenderde jonge blauwe kiekendieven in Groningen en op de Waddeneilanden en de overleving van deze jongen in de daaropvolgende jaren.

De afgenomen overleving van jonge en volwassen vogels wijst op een probleem met de voedselsituatie buiten het broedseizoen, zowel in en rond de broedgebieden als op grotere afstand daarvan. Voedselrijke plekken in de nabijheid van de broedgebieden zijn vooral van belang in de eerste weken na uitvliegen van de jongen. De nog jonge, onervaren vogels verblijven in deze kritieke

periode in de ruime omgeving rondom de geboorteplek en moeten dan leren zelfstandig prooien te bemachtigen. Voedselrijke plekken op grotere afstand van de broedgebieden zijn van belang voor de winterperiode, wanneer blauwe kiekendieven over grote afstanden rondzwerven en moeten kunnen beschikken over gebieden met een goed voedselaanbod.

Aantalsontwikkeling van blauwe en bruine kiekendief op Schiermonnikoog en Texel.

Concurrentie tussen blauwe en bruine kiekendief?

Vanaf eind jaren 1970 nam ook het aantal bruine kiekendieven op de diverse Waddeneilanden sterk toe. Dit was deels een herstel van de populatie na de DDT periode. Op Texel broedde in 1980 nog maar 6 paar bruine kiekendief. In 1990 was dit toegenomen tot 32 paar. Een soortgelijk aantal broedt ook vandaag de dag op Texel. Op Schiermonnikoog nam het aantal paren bruine kiekendief in de jaren 1986-1990 zeer sterk toe. Vermoedelijk betrof het een toestroom van broedvogels van de Lauwersmeer, die dat gebied verlieten vanwege de vos. De groei van de populatie bruine kiekendieven op de eilanden valt in de tijd deels samen met een groei van de aantallen blauwe kiekendieven. De toename van de bruine kiekendief heeft gevolgen gehad voor de blauwe kiekendief. De blauwe kiekendief moet zijn broed- en jachtgebied immers delen met een grotere en sterkere concurrent, zowel wat betreft nestplaatsen als voedsel. In de buurt van nesten is er vaak felle onderlinge strijd en beide soorten jagen deels op dezelfde prooien, vooral konijn. Toch moet de concurrentie tussen beide soorten niet worden overdreven. De eisen die beide soorten aan hun nestplaats stellen verschillen. De bruine kiekendief heeft een voorkeur voor overjarige riet in natte laagten. De blauwe kiekendief broedt bij voorkeur op open plekken met lage vegetatie in vochtige tot natte duinvalleien. Jachtmethoden verschillen eveneens. De bruine kiekendief zoekt zijn prooi vooral cirkelend boven rijk gestructureerde vegetaties waar prooien te verwachten zijn, bijvoorbeeld rietvelden. De blauwe kiekendief jaagt lager bij de grond over lagere vegetaties zoals duinheiden en (duin)graslanden en vliegt daarbij sneller. De blauwe kiekendief maakt daarbij meer gebruik van het reliëf in het terrein om zijn prooi te verrassen. Deze verschillen in jachtmethoden verminderen de voedselconcurrentie tussen beide soorten.

Duinen

Het leefgebied van de blauwe kiekendief op de Waddeneilanden bestaat uit een vrij open duinlandschap met een gevarieerde vegetatiestructuur. Deze variatie ontstaat en blijft in stand door de wisselwerking tussen enerzijds de natuurlijke ontwikkeling van vegetatie en een organische bodem en anderzijds dynamische processen als verstuiving, watererosie en begrazing die deze natuurlijke successie afremmen of terugzetten. De snelheid en richting van deze ontwikkelingen is in lage duinvalleien anders dan op hoge duinkoppen en verschilt tussen noord- en zuidhellingen, zeereep en binnenduinen. Het kleinschalige mozaïek van open zand, korte begroeiing en meer ruige vegetaties verschuift in de loop der tijd in het duinlandschap, de zogenaamde *shifting mosaics*. Wanneer dynamische processen de overhand krijgen wordt het duinlandschap opener en kaler; wanneer successie de overhand krijgt dan groeit het duinlandschap dicht. De blauwe kiekendief gedijt bij het wankel evenwicht in het midden.

Naast verstuiving van zand en watererosie is begrazing het belangrijkste dynamische proces dat vegetatie en fauna in duingebieden beïnvloedt. Sinds het weiden van vee in de duinen als onderdeel van het agrarische systeem is weggefallen en de ziektes myxomatose en RHD de konijnenpopulaties gedecimeerd hebben, betreft het vooral begrazing als beheermaatregel met geïntroduceerde grote grazers. Doel van dit begrazingsbeheer is het terugdringen van struweel en ruige grasvegetaties en het afremmen van bosopslag om een (half)open duinlandschap met een gevarieerde vegetatiestructuur te herstellen.

Duinbegrazing is voor blauwe kiekendieven zowel een probleem als een remedie.

Bij begrazing bepalen verschillende factoren in wisselwerking welke ecologische effecten er optreden: de samenstelling van de kudde (runderen, paarden schapen, geiten, maar ook de verschillende rassen van deze soorten), het aantal dieren per hectare, natuurlijke begrazing of een gescheperde kudde, de periode in het jaar dat wordt begraasd én de Ausgangssituatie van het gebied. Verruiging van de vegetatie treedt in de kalkarme Waddenduinen eerder op dan in de kalkrijke duinen van het vasteland. De meeste begrazing op de Waddeneilanden is begin jaren negentig gestart en er wordt gemiddeld met bijna twee keer zo veel dieren begraasd als in de vastelandsduinen (0.14 tegenover 0.08 GVE per ha). Ook wordt op de Waddeneilanden vanuit cultuurhistorie vaker voor schapen gekozen dan voor runderen en paarden.

Momenteel wordt ongeveer 30 tot 40% van de open duinen op Texel, Vlieland en Terschelling begraasd. Voor Ameland en Schiermonnikoog ligt dit lager, tussen de 15 en 20%. Vaak wordt met gemengde kuddes van runderen met schapen of paarden gewerkt. Hoewel de laatste 15 jaar op sommige locaties begrazingseenheden en kuddes zijn gewijzigd, is in deze periode het totale oppervlak begraasd duin en de gemiddelde graasdruk niet sterk veranderd. Wel wordt er recent meer geëxperimenteerd met nieuwe begrazingsvormen. Zo wordt er op Vlieland en Terschelling op sommige locaties enkel met pony's in de winter begraasd, nadat zware drukkibegrazing de grootste verruiging heeft teruggezet. Op Terschelling, Schiermonnikoog en Vlieland wordt lokaal met landgeiten begraasd. Op Texel wordt geëxperimenteerd met wisselbeweiding, waarbij gebieden om-en-om twee jaar wel en twee jaar niet worden begraasd. Daarnaast zijn er op verschillende eilanden bijzetacties van konijnen geweest, om konijnpopulaties te versterken en zodoende meer natuurlijke begrazing te krijgen.

Begrazingsstrategie Nationaal Park Duinen van Texel

De duinen van Texel vormen in veel opzichten een rijk en divers landschap. Voor het duinlandschap van Texel is ervoor gekozen de dynamiek van het zand en de invloed van water een hoofdrol te laten spelen. Het grote, aaneengesloten duingebied van De Geul, Bollekamer, Westerduinen en Bleekersvallei is een gevarieerd duinlandschap dat zijn open karakter in de toekomst moet behouden. Op veel plekken is dit duinlandschap bedekt met een dichte vegetatielaag. Open zandige plekken en pioniersstadia van droge en natte duinvegetaties ontbreken grotendeels. In de komende jaren zal door ingrijpende maatregelen meer zanddynamiek teruggebracht worden. Reactiveren van stuifkuilen en kerven in de zeereep zijn hierbij belangrijk. Doel is een open duinlandschap met een mozaïek van open zand, duingrasland, heide, vochtige duinvalleien en een beperkt deel struweel of bos. Om openheid te behouden moet regelmatig ingegrepen worden. Aan de basis liggen alle maatregelen om zanddynamiek te herstellen. Kleinschaliger maatregelen zijn begrazing, maaien, chopperen, plaggen of terugzetten van de bosrand en verwijderen van struweel. Omdat iedere vorm van begrazing een meer of juist minder gunstig effect heeft op verschillende soortgroepen, is er niet één ideale begrazingsmethode. De grote begrazingseenheden De Geul en De Bolle-

kamer kunnen met wisselbegrazing (paar jaar wel, paar jaar niet begrazen) met runderen beheerd worden. Na zeer droge jaren met weinig vegetatiegroei kan begrazing een jaar uitgesteld worden. Om de status quo te behouden en verruiging met duinroos en grassen tegen te gaan, zal wisselbegrazing of winterbegrazing waarschijnlijk voldoende zijn. Na natte jaren is zeer waarschijnlijk jaarrond begrazing weer noodzakelijk om uitbreiding van duinroosstruweel en grassen tegen te gaan. Ten opzichte van jaarrond begrazing resulteren winterbegrazing en wisselbegrazing waarschijnlijk in een toename van karakteristieke insecten en broedvogels van het open duinlandschap. De toepassing van wisselbegrazing op Texel is momenteel in onderzoek en nog geen nieuw ingeslagen weg voor toekomstig duinbeheer. Afhankelijk van droogte en grootschaligere maatregelen die het gebied weer dynamischer maken, kan ook helemaal van begrazing afgezien worden. In de merendeels onbegraste Westerduinen en Bleekersvallei is een groot oppervlak aan duinroosvegetatie, die tot heup- en kniehoogte reikt. Dit gaat ten koste van soorten van duingraslanden. Om het duinlandschap open te houden is in deze gebieden de komende jaren aanvullend beheer nodig, zoals drukkibegrazing met schapen en/of geiten, al dan niet na chopperen, maaien of branden.

Muizen en in mindere mate kleinere vogels vormen tegenwoordig het hoofdvoedsel voor op de eilanden broedende blauwe kiekendieven. Muizen hebben sterke behoefte aan dekking en gaan daarom slecht samen met begrazing. In verschillende onderzoeken is aangetoond dat stevige begrazing, die leidt tot een lage en eenvormige vegetatiestructuur, een sterk negatief effect heeft op de aantallen en diversiteit van muizen. Dit strookt met waarnemingen aan foeragerende mannetjes blauwe kiekendief, die begraasde

duingebieden mijden als jachtterrein. Het volledig achterwege laten van begrazing leidt echter tot struweel- en bosvorming, waardoor zowel de soortdiversiteit en dichtheid van muizen afnemen, alsook de zichtbaarheid en bereikbaarheid van deze muizen als prooi voor roofvogels. Extensief begraasde ruigere duingraslanden herbergen de hoogste dichtheden van muizen die het gehele seizoen door ook bereikbaar zijn. Juist dit voor blauwe kiekendieven favoriete tussenstadium staat in de duinen onder druk, enerzijds door voortgaande vegetatiesuccessie, anderzijds door te intensieve begrazing. Al met al is begrazing van duinen voor de blauwe kiekendief dus zowel een remedie (tegengaan verruiging) als een probleem (voedsel, nestplekken).

Een extra drukfactor voor de talrijkheid van woelmuizen in de duinen zijn verwilderde katten op Texel. Er leven naar schatting honderd verwilderde katten op Texel. In het broedseizoen vormen ze een grote bedreiging voor grondbroedende vogels, zoals weidevogels, lepelaar en tapuit. Buiten het broedseizoen jagen de katten vooral op woelmuizen, met name noordse woelmuis. Uit studentenonderzoek is gebleken dat verwilderde katten lokaal een significant deel van de populatie noordse woelmuis kunnen wegvangen. Ze kunnen dan een bedreiging vormen voor het voortbestaan van die populatie. Voor Texel als geheel is er een schatting dat verwilderde katten jaarlijks 52.000 woelmuizen per jaar vangen, waarvan 27.000 noordse woelmuizen. Deze schatting gaat uit van 100 verwilderde katten in de duinen van Texel, waarbij elke kat dagelijks 1,43 woelmuizen vangt. Tot voor kort werd door de wildbeheer-eenheid op Texel jaarlijks ongeveer dit aantal verwilderde katten geschoten. In de afgelopen jaren zijn wegvangacties in de plaats gekomen van afschot. Daarbij zijn ongeveer 50 katten per winter gevangen. Vermoedelijk is dat te weinig om het aantal verwilderde katten echt naar beneden te krijgen.

5 Bescherming

De Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn (VHR) verplichten lidstaten van de Europese Unie om een gunstige staat van zowel habitattypen (leefgebieden) als soorten te behouden of te herstellen. De blauwe kiekendief staat vermeld in bijlage 1 van de Vogelrichtlijn. Voor vogelsoorten van bijlage 1 moeten 'speciale beschermingszones' worden aangewezen. Dit zijn de Natura 2000-gebieden. Veel duingebieden op de Waddeneilanden zijn op grond van de VHR aangewezen als Natura 2000-gebied, onder andere vanwege het voorkomen van de blauwe kiekendief. Blauwe kiekendieven zijn ook sterk afhankelijk van agrarisch gebied. Daarom is een beschermingsaanpak op basis van alleen Natura 2000-gebieden niet voldoende. Voor soorten die hun leefgebied deels of geheel in agrarisch gebied hebben, is het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) in het leven geroepen. Het ANLb is ondersteunend aan het beheer van natuurgebieden. In het kader van het ANLb nemen agrariërs op vrijwillige basis maatregelen op hun land voor natuur en landschap. Ze krijgen daar dan vanuit het Europese landbouwbeleid een vergoeding voor. Doelsoorten van het ANLb zijn 68 diersoorten waarvoor Nederland de internationale verplichting heeft om de Staat van Instandhouding (SvI) van te verbeteren of te behouden, waaronder de blauwe kiekendief. De potentie voor herstel van de populatie van de blauwe kiekendief is het grootst op de Waddeneilanden, omdat daar nog een restpopulatie aanwezig is in een grootschalig halfnatuurlijk landschap. Een richtdoel voor 2030 is 20 broedparen, ofwel meer dan een verdubbeling ten opzichte van het huidige aantal. Voor de langere termijn (2050) hanteren we

een richtdoel van 50 broedparen. Dat is ongeveer de helft van het aantal paren dat begin jaren negentig daadwerkelijk op de eilanden aanwezig was. Er is ruim voldoende potentieel broedgebied in Nederland aanwezig om deze aantallen te kunnen herbergen. Het laten groeien van de populatie van de blauwe kiekendief is echter een grote opgave. Alleen een gerichte en aanzienlijke inspanning in de bestaande leefgebieden kan er voor zorgen dat de soort voor Nederland behouden blijft. Hiervoor is een tweesporenbeleid nodig. Het eerste spoor heeft betrekking op het duingebied, het tweede op het agrarisch gebied.

Duinen

Duinbeheer voor de blauwe kiekendief moet gericht zijn op instandhouding van een voldoende oppervlak dat geschikt is voor broeden en foerageren. Daarvoor is een gevarieerd duinlandschap nodig met een uitstekend voedselaanbod (konijnen, muizen, vogels). Via uitgekende begrazingsprogramma's kan zowel de doelstelling van het terugdringen van successie als het behoud van gunstige broed- en foerageerplekken worden behaald. Het betekent vooral dat er op vrij kleine schaal gevarieerd moeten worden met verschillende vormen van begrazing (wisselbegrazing, winterbegrazing, jaarrondbegrazing). Dit vergt maatwerk. Op basis van expert judgment

kan daarover het volgende gezegd worden. Voor voldoende voedselaanbod in de vorm van muizen en (zang)vogels lijkt de combinatie van onbegraasde delen, delen met extensieve begrazing en delen met wisselende graasdruk en maaibeheer de meest aangewezen vorm van duinbeheer. In de extensief begraasde delen is er sprake van een continu aanwezige muizenpopulatie, terwijl in tijdelijk onbegraasde, verruigende gebieden hoge dichtheden van muizen kunnen ontwikkelen, die beschikbaar komen wanneer hier weer wordt begraasd of gemaaid. Belangrijk lijkt ook dat grote delen van het duin nog vrij ruig de winter ingaan om ook dan voldoende muizen te herbergen.

**Duinbeheer
voor de blauwe
kiekendief:
méér variatie
in begrazings-
regimes.**

Maatregelen duinen Terschelling

Verwijderen opslag nabij nestlocaties

Het aantal potentiële nestlocaties op Terschelling is beperkt. Alle nestlocaties die de afgelopen 5 jaar vastgesteld zijn, liggen in onbegraasde gebieden. Door voortgaande successie dreigen deze locaties dicht te groeien met bomen en struiken. De blauwe kiekendief is echter geen bossoort, maar een broedvogel van een structureel landschap met enkele verspreide bomen en struiken. Het verwijderen van een groot deel van deze opslag is noodzakelijk.

Faciliteren konijn

Op Terschelling maakten in het verleden konijnen en grotere vogels het grootste deel van het dieet uit. In recente jaren is het aandeel konijn in het dieet gedaald tot circa 30%. Deze daling wordt veroorzaakt door de sterke afname van de konijnpopulatie als gevolg van virusziekten en verruiging van het duin. Door het wegvallen van konijnen zijn veel gebieden door verruiging ongeschikt geworden voor het konijn. Het begrazen, maaien of chopperen van deze verruigde plekken is de eerste stap om ze weer geschikt te maken. Geschikte locaties daarvoor zijn zo kalkrijk mogelijk en met voldoende reliëf om holen te graven en struweel om te schuilen. Daarnaast heeft het de voorkeur dit te doen binnen een straal van 1 km rondom de nestlocaties van de blauwe kiekendief. Dit is ongeveer de actieradius van vrouwtjes in de jongenfase. Door de lage konijnenstand moet het aanvullend begrazen, maaien of chopperen van verruigde plekken meerdere jaren achter elkaar gebeuren. Hopelijk neemt de stand dan toe en kunnen konijnen de vegetatie vervolgens zelf weer kort houden.

Overige maatregelen ter verbetering van de voedselsituatie

Omdat zich in de loop van de tijd nieuwe vormen van de konijnenziekte RHD ontwikkelen, is het een kwestie van tijd voordat die Terschelling bereiken en de konijnenstand opnieuw naar beneden duikt. Daarom is het belangrijk om ook andere voedselbronnen in de duinen voorhanden te hebben. Daarbij gaat de aandacht uit naar muizen en zangvogels. Het aantal muizensoorten op Terschelling is beperkt tot bosmuis, dwergmuis en rosse woelmuis. Bosmuis en dwergmuis komen in het open duin voor, terwijl de rosse woelmuis meer gebonden is aan struweel en heide. Een deel van het duingebied op Terschelling wordt vrij intensief begraasd en is daarom minder geschikt voor muizen. Uitbreiding van de oppervlakte aan ruigere vegetaties zal noodzakelijk zijn om de muizenpopulatie te vergroten. Dit kan onder andere door op enkele plekken in het begraasde duingebied een enclosure te creëren, waar tijdelijk niet begraasd wordt. Na 4 jaar wordt de eerste enclosure verplaatst, in het vijfde jaar de tweede enclosure enzovoort. Dit zal dan altijd moeten passen binnen de Natura 2000 doelen voor de grijze duinen en duinheide.

Agrarisch gebied

Maatregelen in agrarisch gebied moeten gericht zijn op het verbeteren van het voedselaanbod. Voorbeelden van dergelijke maatregelen zijn vogelakkers, wintervoedselakkers, overwinterende graanstoppels, luzerne en meerjarige vormen van braak. In alle gevallen betreft het maatregelen die de muizen- en vogelstand bevorderen. De meeste van deze maatregelen maken deel uit van het ANLb. Het ANLb is in het leven geroepen om bij te dragen aan het behoud van biodiversiteit buiten de Natura-2000 gebieden. Hoe groot deze bijdrage moet zijn, is echter niet bepaald. Recente evaluaties van het ANLb laten zien dat het instrument in de huidige vorm niet voldoet om de afname van doelsoorten in brede zin te keren. Alhoewel het ANLb zeker een bijdrage kan leveren aan verbetering van het leefgebied voor de blauwe kiekendief, is het instrument te generiek en niet toegerust op het veiligstellen van specifieke en kritische soorten zoals blauwe kiekendief.

Ook voor de blauwe kiekendief is de schaal van maatregelen een cruciaal gegeven.

De blauwe kiekendief zou het meest gebaat zijn bij een extensiever landbouwsysteem dat vanuit het bouwplan en het beheer van akkers en graslanden ruimte biedt aan prooi-soorten (woelmuizen, vogels). Te denken valt aan akkerbouw met een groter aandeel luzerne en granen met bijbehorende winterstoppels, en een melkveehouderij met een extensiever beheer van graslanden. Momenteel is er veel discussie over de effecten van intensieve landbouw op natuur en milieu. Vanwege doelen op het gebied van klimaat, water, bodem en biodiversiteit komt er de komende jaren of zelfs decennia dan ook het één en ander op de landbouw af, zeker ook in Nederland. Hoogstwaarschijnlijk betekent dit dat de landbouw zal moeten extensiveren, zeker in bepaalde regio's. Dit moet vorm gaan krijgen in gebiedsprocessen in het kader van het zogenaamde Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG en de provinciale uitwerkingen daarvan). In dit NPLG zijn EU-verplichtingen zoals die van de VHR leidend. Op zich zijn dit hoopvolle ontwikkelingen, maar het is nog te vroeg om in te kunnen schatten of die de blauwe kiekendief ten goede gaan komen.

Vanwege de hoge urgentie zijn al sneller maatregelen nodig. Net als in de tijd van de groot-schalige braaklegging moeten die maatregelen grootschalig zijn, om zo prooidierpopulaties van voldoende omvang te verkrijgen. Denk daarbij aan maatregelen op een oppervlak van enkele honderden hectaren binnen een regio. Dit komt neer op concentratie van maatregelen in specifieke gebieden en gaat in de richting van 'kiekendief-

reservaten'. Een bestaand voorbeeld van wat hier enigszins in de buurt van komt zijn de hamsterreservaten in Zuid-Limburg. Deze reservaten zijn elk tot enkele tientallen hectares groot en liggen verspreid in Zuid-Limburg in een agrarische omgeving. De hamsterreservaten zijn in het leven geroepen als antwoord op het dreigende uitsterven van de Europese hamster in Zuid-Limburg. Het beheer van deze reservaten is grotendeels op deze soort afgestemd en omvat de teelt van gewassen die de hamster voedsel en dekking bieden, waaronder luzerne, overstaand (ongeoogst) graan en bladrammenas. De hamsterreservaten kennen daardoor ook een goede veldmuizenstand. Bovendien overwinteren er grote aantallen zangvogels. Sinds de oprichting van de hamsterreservaten in 2002 is er sprake van een substantiële toename van het aantal overwinterende blauwe kiekendieven in Zuid-Limburg, geschat op circa 50. Deze vogels verblijven bijna continu in de reservaten, waar ze leven van veldmuizen. Gelet op de ervaringen in Zuid-Limburg kan de oprichting van soortgelijke gebieden elders in Nederland de voedselsituatie voor blauwe kiekendieven buiten het broedseizoen aanzienlijk verbeteren. Deze 'kiekendiefreservaten' kunnen ook bijdragen aan het halen van VHR-doelen voor andere soorten, waaronder bijvoorbeeld veldleeuwerik, grauwe kiekendief en velduil. In een in 2023 verschenen evaluatie van 25 jaar hamsterbescherming en -beleid werd overigens vastgesteld dat het huidige hamsterbeheer nog onvoldoende is om een duurzame hamsterpopulatie te realiseren. Voor een duurzame populatie van duizenden individuen moet het areaal met hamsterbeheer sterk worden opgeschaald (zie kader). De schaal van leefgebieden en maatregelen vormt dus ook bij de hamster een cruciaal gegeven. Ook bij weidevogelbescherming is al langer een bekend gegeven dat leefgebieden voldoende schaal moeten hebben om succesvol te kunnen zijn. De blauwe kiekendief vormt hierop geen uitzondering.

De Zuid-Limburgse hamsterreservaten en het belang van schaal

In het kader van het Beschermingsplan Hamster zijn in Zuid-Limburg vanaf 1995 stapsgewijs acht zogenaamde hamsterkernleefgebieden (HKLs) in het leven geroepen. Deze HKLs zijn verdeeld over drie op grote onderlinge afstand gelegen clusters: 'Amby-Heer-Sibbe', 'Kollenberg-Puth-Jabeek' en 'Wittem-Heerlen'. Het hamsterbeheer binnen deze clusters bestaat uit reservaatbeheer met agrarisch natuurbeheer in een schil daarom heen. Zowel het reservaat- als het agrarische beheer bestaat in essentie uit de strooksgewijze teelt van gewassen die de hamster dekking en voedsel bieden, met name ongeogoste winter- en zomergranen, luzerne en bladrammenas. Het reservaatdeel binnen elk van de hamsterkernleefgebieden bestaat uit aaneengesloten oppervlakten met hamsterbeheer, in grootte variërend van 20 tot 65 ha. Het agrarisch beheer eromheen is niet aaneengesloten. Doel was om in de drie clusters in totaal 200 hectare reservaatbeheer en 350 ha agrarisch natuurbeheer te realiseren. Deze doelen zijn min of meer gerealiseerd. Door toepassing van minder zware hamsterpakketten (mét oogst van graan) kon het areaal met agrarisch hamsterbeheer uitgebreid worden tot circa 700 ha.

Na 25 jaar ervaring met hamsterbescherming is dit in 2023 geëvalueerd. In het evaluatierapport wordt vastgesteld dat ondanks alle inspanningen een gunstige SvI van de hamster nog niet is bereikt. De belangrijkste oorzaken daarvan zijn: (1) een te lage reproductie (te weinig worpen, te lage worpgrootte), (2) geringe overleving als gevolg van predatie en tekortschietend beheer, (3) een te gering aantal beheerde hectares, die onderling onvoldoende verbonden zijn en (4) verlies van habitatkwaliteit op landschapsschaal. Het voortbestaan van de hamster in Nederland leunt daarom nog op een kweek- en bijzetprogramma, dat voorlopig noodzakelijk blijft. Om een duurzame hamsterpopulatie (duizenden individuen) die op eigen benen kan staan te realiseren, moet op lange termijn het areaal aan hectares met hamsterbeheer sterk uitgebreid worden, waarbij de HKLs onderling verbonden worden. Daarvoor zijn volgens de evaluatie clusters nodig met een omvang van 800 tot zelfs enige duizenden ha, afhankelijk van de hamsterdichtheid. Binnen deze clusters moet op minimaal 25% van de aanwezige percelen hamsterbeheer gerealiseerd worden. Per cluster gaat het dan om 200-1000 ha hamsterbeheer. Percelen met hamsterbeheer mogen maximaal 300 m van elkaar verwijderd liggen, om genetische uitwisseling tussen deelpopulaties mogelijk te maken.

6 Een actielijst

Internationale bescherming

Doelgroepen DG ENV, Ministerie LNV, Europese BirdLife partners, IUCN:

- Agendeer de in veel landen waargenomen afname van de blauwe kiekendief in de daarvoor aangewezen EU en andere internationale gremia, ga na of de beschermingsstatus nog actueel is en bevorder de totstandkoming van nationale of internationale actieplannen.

Bescherming in Nederland

Doelgroep Ministerie LNV en provincies:

- Ga in NPLG en de provinciale uitwerkingen daarvan of in andere gebiedsprocessen na welke mogelijkheden er zijn voor oprichting van een of enkele 'kiekendiefreservaten', analoog aan de bestaande hamsterreservaten. Het gaat om gebieden van voldoende schaal die optimaal worden ingericht voor de blauwe kiekendief en andere soorten die afhankelijk zijn van het boerenland.
- Beoordeel (concept) Natura-2000 beheerplannen mede in het licht van de status van de blauwe kiekendief in de betreffende gebieden en bevorder dat er in de beheerplannen maatregelen worden opgenomen die de blauwe kiekendief ten goede komen.

Doelgroep Terreinbeheerders Duinen:

- Houd (meer) rekening met de blauwe kiekendief als doelsoort van het duingebied. Verken mogelijkheden voor toepassing van een verfijnder begrazingsbeheer, dat (meer) rekening houdt met habitatvereisten van de blauwe kiekendief, door op kleinere ruimtelijke schaal méér te variëren met verschillende vormen van begrazing.
- Bevorder de konijnenstand in de duinen, al dan niet ondersteund door bijzetacties.
- Continueer c.q. intensiveer wegvangacties van verwilderde katten in duinen op de eilanden.
- Doe een habitatgeschiktheidsonderzoek en neem maatregelen die blauwe kiekendieven kunnen verleiden weer te gaan broeden (m.n. op Ameland en Schiermonnikoog).

Doelgroep Terreinbeheerders en agrarisch natuurbeheerders:

- Beheer terreinen en/of grotere of kleinere percelen zodanig dat daarin veel woelmuizen en vogels voorkomen. Dit kan zowel op de eilanden als op het vasteland. Basis daarvoor is (zie hamsterreservaten) de teelt van eenjarige gewassen in brede stroken die veel zaden produceren (bijvoorbeeld granen, bladrammenas) in combinatie met brede stroken meerjarige groenvoedergewassen die dekking bieden aan woelmuizen (bijvoorbeeld luzerne of grasklaver mengsel).

Aanbevolen literatuur

- Klaassen O., Dijkse L., de Boer P., Willems F., Foppen R. & Oosterbeek K., 2006. Meer Blauw op de Wadden! Broedsucces, voedsel生态学 en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden in 2004-2006. SOVON-onderzoeksrapport 2006/15.
- van Turnhout C., Hallmann C., de Boer P., Dijkse L., Klaassen O., Foppen R. & van der Jeugd H., 2013. Lange termijn populatiedynamiek van de blauwe kiekendief op de Wadden: inzichten uit een geïntegreerd populatiemodel. Limosa 86: 31-42.
- Klaassen R. H. G., Schlaich A. E., Bouten W., Both C. & Koks B. J., 2014. Eerste resultaten van het jaarrond volgen van Blauwe Kiekendieven broedend in het Oost-Groningse akkerland. Limosa 87: 135-148.
- Schlaich A., Klaassen R., Schaub T., Postma M., Wiersma P., Westerhuis G., Hakkert J., de Vries S. & Bos J. 2021. Wadvogels van Allure: blauwe kiekendief en velduil. Onderzoeks- en monitoringsrapport. Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels, Scheemda.
- Vervoort M. P., & Klaassen R. H. G., 2016. Foeragegedrag van overwinterende Blauwe Kiekendieven in Oost-Groningen. Limosa 89: 145-153.

Uitgave

Vogelbescherming Nederland, 2024

Tekst

Jules Bos, Vogelbescherming Nederland

Redactie

Het schrijven van deze brochure is begeleid door een klankbordgroep bestaande uit Lieuwe Dijkse (kiekendiefexpert Texel), Peter de Boer (Sovon Vogelonderzoek Nederland), Thomas van der Es (Staatsbosbeheer Texel), Raymond Klaassen (Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels) en Marijn Nijssen (Stichting Bargerveen).

Vormgeving

Saiid & Smale, Amsterdam

Druk

Drukkerij Aeroprint, Ouderkerk aan de Amstel

Opdrachtgever

Vogelbescherming Nederland
www.vogelbescherming.nl

Programma Wij&Wadvogels

Het beschermen van de blauwe kiekendief is een project van Wij&Wadvogels. Dit is een meerjarig samenwerkingsprogramma waarin zeven natuurorganisaties werken aan het herstel van gezonde vogelpopulaties in het Waddengebied: Het Groninger Landschap, It Fryske Gea, Landschap Noord-Holland, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Vogelbescherming Nederland en de Waddenvereniging. Wij&Wadvogels wordt financieel mogelijk gemaakt door het Waddenfonds, het Investeringskader Waddengebied, het ministerie van LNV en de provincies Noord-Holland, Fryslân en Groningen.

Fotografie

Voor Kant, p5, p21, p29, p36 Jos van den Berg/Birding Texel, p1 Lesley van Loo/Nature in Stock, p2 Shutterstock, p7 Hans Jansen, p9 Markus Varesvuo/AGAMI, p12, p32 Jelle de Jong, p14/15 Henk Laverman/Buiten-Beeld, p17, p24 Lieuwe Dijkse, p27 Ruud van Beusekom, p28 Gert-Jan IJzerman/Nature in Stock, p30 Bernard Castelein/Nature in Stock, p35 Ralph Martin/AGAMI

Illustraties

Elwin van der Kolk, Bennekom

